

МУСИҚА ДАРСЛАРИНИ ТАРИХ ФАНЛАРИ БИЛАН БИР-БИРИГА БОҒЛИҚЛИК ПРИНЦИПЛАРИ.

Маҳамматов Абдуманнон, катта ўқитувчи,
Мажидов Дилшод, ўқитувчи ЖДПИ.

Аннотация: Ушбу мақолада мусиқа фанларини бошқа фанлар билан бир бирига боғлиқлик принциплари ва уни дарс жараёнига олиб кириш тўғрисида фикр баён этилган.

Аннотация: В статье обсуждаются принципы взаимозависимости музыкальных наук с другими дисциплинами и идея внедрения этого в учебный процесс.

Калит сўзлар: мустақиллик, мусиқа, принцип, жамият, таълим, тарбия, онг, тизим, шўротузуми, илм-фан, касб-хунар.

Keywords: Independence, music, principle, spciety, education, upbringingol, consciou-ness, system, council structure, science, profession.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг жамият тараққиёт йўли ва бош мақсади белгиланди. Яъни, ривожланган демократик ҳуқуқий жамият куриш жамиятнинг асосий кўзлаган мақсадига айланди. Бу жамиятни куриш учун шу жамият курувчиларини, яъни ҳар ривожланган баркамол авлодни, комил инсонни тарбиялаб етиштириш зарурияти пайдо бўлди. Шўролар тузуми даври дунёқараши билан янги авлод дунёқараши ўртасида зиддиятлар ва тафовутлар ҳосил бўлди.

«... Таълим - тарбия – онг маҳсули, лекин айна вақтда - онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган омиллар. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб онгни ўзгартириб бўлмайди. Онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб эса биз кўзлаган олий мақсад –озод ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди... Лўнда қилиб айтганда, бугунги кунда олдимизга қўйган буюк мақсадларимизга, эзгу ниятларимизга эришишимиз, жамиятнинг янгиланиши, ҳаётимизнинг тараққиёти, унинг курувчилари бўлган баркамол авлод, комил инсонни тарбиялаш, жамият истиқболи амалга оширилаётган ислоҳатларимиз, режаларимизнинг самараси тақдири-буларнинг барчаси, аввалом бор, замон талабларига жавоб берадиган юқори малакали, онгли мутахассис кадрлар тайёрлаш муаммо билан чамбарчас боғлиқлигини барчамиз англаб етмоқдамиз».

Шунинг учун ҳам мустақилликнинг дастлабки йиллариданок бутун мамлакат миқёсида таълим-тарбия, илм-фан, касб-хунар ўрганиш соҳаларини ислоҳ қилишга ниҳоятда катта зарурият сезила бошлади. Бусиз жамиятимизнинг бирон-бир соҳасини ўзгартиришга киритиб бўлмасди. Ислоҳатларнинг тақдири ва самараси биринчи навбатда

кадрларнинг савиясига, уларнинг замон ва тараққиёт талабларига нечоғлик жавоб беришига тақалиб қолар эди. Юртимизнинг эртанги ҳаёти ва тақдири шу муаммоларни ечиш билан боғлиқлигини ҳар қайси фикрловчи одам англаши қийин эмас.

Ушбу муаммоларни ечиш учун таълимдаги юзакичиликдан воз кечиш, ҳар бир соҳа, ҳар бир фанни замон талаби даражасида аниқ, раво, тушунарли тарзда ўқитиш, бунинг учун эса, таълим беришдаги илғор иш тажрибаларидан, дарс ўтишнинг самарали методларидан ва замонавий педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда маҳорат билан дарс ўтадиган ўқитувчи кадрлар зарур. Ҳар бир соҳа, ҳар бир фан бўйича дарс берувчи ўқитувчи ўз фанини мукамал билиши, уни ёш авлодга ўргатиш учун бўладиган барча қийинчилик ва муаммоларга бардошли бўлиши, чигалликларни оқилона ҳал қилмоғи керак. Эскича ишлаш, эришилган натижаларни ошириб кўрсатиш, сифат ўрнига сон кетидан қувиш эндиликда ўз-ўзимизни алдашдан, кўз бўямачилик қилишдан бошқа нарса эмаслигини ҳаммамиз билиб олдик.

Ёш авлоднинг илмий ва ҳаётий дунёқарабини кенгайтириш ўқитиш ишига қўшиб олиб бориладиган зарур педагогик жараён дир. Бунга эришмоқ учун фанларни I даражали ёки II даражали фанлар тоифасига ажратмасдан, балки бу фанларнинг жамиятимиз тараққиётига қўшаётган хиссасига асосан, кундалик турмушимиздаги бу фанларга эҳтиёжимиз асосида фанларни бир-бирига узвий боғлиқ ҳолда, комплекс таълимни жорий қилиш учун курашмоқ зарур.

Айрим фанларни болаларнинг яхши ўзлаштира олмаганлиги ҳаётда дарҳол ўзининг акс садосини беради. Масалан: Она тили грамматикасини яхши билмаган бола бирор маълумотни хатосиз ёзиб бера олмайди, ёки математик амалларни яхши билмаган бола нарса ва буюмларни санаш, кўпайтириш, ёки савдо ишларини бажара олмайди. Буни аниқлаш учун узоқ муддат кутиш шарт эмас. Лекин, шундай фанлар борки, бу фанлардан боланинг яхши ўқимаганлиги, ўқиса ҳам тўғри хулоса чиқармаганлиги, ўқмаганлигини дарҳол аниқлаш қийин, бу асосан гуманитар фанлар, тасвирий санъат, мусиқа, меҳнат ва жисмоний тарбия фанларидир. Уларнинг натижасини аниқлаш учун узоқ муддат лозим бўлади.

Ҳеч бир фан, ёки соҳа ўзи алоҳида ривожлана олмайди. Фанлар ва илм соҳалари доимо бир-бирини тақазо этади, улар бир-бири билан узвий боғлиқ дир. Уларни ажратиш тараққиёт занжирини ўзиш демак дир. Инсоният пайдо бўлибдики, у табиатнинг ўзи учун мавҳум бўлган сирларини билишга интилади. Бундай интилиш фанларнинг пайдо

бўлишига асос солди. Чунки табиатнинг инсонга маълум бўлмаган сиру синоатлари жуда ҳам кўп бўлиб, уларни бир фан кўламига сиғдириб бўлмайди. Шу сабабли улар соҳаларга ва йўналишларга ажартилгандир. Дастлаб табиатни ўрганишга интилган инсон кейинчалик жамият курилишини, давлат тузимларини, инсонлар ўртасидаги муносабатларни ўрганишга ҳам интила бошлади. Инсоннинг табиатни ўрганишга бўлган интилишлари табиий фанлар (аниқ) ни вужудга келтирган бўлса, жамиятни билишга бўлган интилиши гуманитар фанларнинг вужудга келишига сабаб бўлди.

Ушбу икки йўналишдаги фанларнинг замирида учинчи йўналиш бўлган амалий фанлар вужудга келдиким, бу фанлар ўзидан олдинги ҳар икки йўналишга ҳам даҳлдор, улардан фойдаланади ва уларни тўлдиради.

Фанларнинг бир-бирига боғлиқлиги нуқтаи назаридан қаралганда ҳар бир йўналишдаги фанлар аввало ўз гуруҳидаги фанларга кўпроқ боғлиқдир. Чунки улар бежиз йўналишларга бўлинмаган. Лекин, шуни ҳам айтиш лозимки бир йўналишда бўлган фанларнинг барчаси ҳам бир-бирига боғлиқлик нуқтаи назаридан шу фаннинг бошқа йўналишдаги фанлар билан боғлиқлик даражасидан кучли эмас. Масалан, аниқ фанлар йўналишидаги физика фани билан химия фанини таққослайдиган бўлсак, ҳар иккала фан ҳам модданинг энг кичик зарралари бўлмиш атомлардан бошлаб ўрганади, лекин шунга қарамай бу фанларнинг бир-бирига боғлиқлик даражаси кам. Ёки, амалий фанлар бўлмиш тасвирий санъат ва мусиқа бир йўналишда бўлишидан ва иккаласи ҳам санъатнинг турлари бўлишидан қатъий назар бир-бирига боғлиқлик даражаси камдир.

Демак, фанларнинг бир-бирига боғлиқлик даражасини икки турга, яъни кучли боғлиқлик ва кучсиз боғлиқлик даражаларига бўлиш мумкин. Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак математика, фалсафа, тарих ва мантиқ фанлари барча йўналишдаги фанлар билан кучли даражада боғлиқ эканлигини кўраемиз. Қолган фанлар эса бир-бири билан у ёки бу даражада боғлиқдир. Қайси фанларнинг бир-бирига боғлиқлик даражаси кучли бўлса бу фанларни ўқитиш жараёнида ушбу фанларга мурожат кўпроқ қилинади. Мусиқа фанларини ўқитиш ҳам худди шундай математика, тарих, фалсафа, мантиқ, тил ва адабиёт, жисмоний тарбия фанлари билан кучли даражада боғлиқ бўлиб, мусиқа фанларини ўқитиш жараёнида ушбу фанларга кўпроқ мурожат қилинади. Шу сабабли мусиқа фани ўқитувчиси юқорида кўрсатиб ўтилган фанларни яхши билиши, ушбу фанлар тараққиётида содир бўлаётган ўзгариш ва янгиликлардан хабардор бўлиши зарур. Акс ҳолда ўз мутахассислиги

бўйича ўқитувчи болаларга тўлақонли билим бера олмайди. Масалан: Собик тузим даврида бизни ўз юртимиз, миллатимиз, қадриятларимиз тарихини ўрганишимизга йўл бермадилар. Буюк аждодларимиз бўлмиш Жалолиддин Мангуберди, Мусо ал Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Абу Наср ал-Фаробий, Исмоил Бухорий, Ат-Термизий, Боховуддин Нақшбандий, Абулқосим Маҳмуд аз-Замахшарий, Пахлавон Маҳмуд, Амир Темур, Захириддин Муҳаммад Бобур кабиларнинг ҳаёт йўлларида жуда кам хабардор эдик, уларнинг айримларини умуман билмас эдик. Истиқлол шарофати билан уларнинг қадриятлари тикланди. Қадим шаҳарларимизнинг ёши аниқланмоқда. Демак тарих фанларида тубдан ўзгаришлар содир бўлмоқда. Бундай ўзгариш ва янгиликлардан беҳабар мусиқа ўқитувчиси ёки бошқа бирор фан ўқитувчиси тарих фани билан боғлиқ мавзуларни қандай қилиб ўқувчи ёшларга тўлақонли етказиб бериш мумкин?

Ижтимоий гуманитар фанлар ичида асосийларидан бири тарих фани ҳисобланади. Бу фан ер юзида ҳаёт нишонлари пайдо бўла бошлаган даврлардан бошлаб кечаётган ижтимоий воқеа ва ҳодисаларни, уларнинг келиб чиқиш сабабларини, воқеаларнинг кечиш жараёнини ва келтириб чиқарган оқибатларини илмий асосда ўрганувчи, таҳлил қилувчи муҳим ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган фандир. Тарих фанининг асосини вақт тушунчаси белгилайди ва шунинг учун ҳам бу фан фалсафа фанининг узвий ажралмас қисмидир. Чунки, кишилиқ жамияти ҳаётида бўлиб ўтган барча воқеа ва ҳодисалар маълум бир вақтда, ёки даврда содир бўлади. Биз бу воқеалар ва ҳодисалар кечган даврни умумлаштириб тарихий давр деб атаймиз. Инсоният тарихи жуда узоқ даврни, яъни кўп минг йиллик ривожланиш жараёнини ўз ичига олганлиги, бу даврларда бўлиб ўтган тарихий воқеа ва ҳодисалар кўлами жуда кенг бўлганлиги сабабли биз тарихимизни босқичларга бўлиб ўрганишимиз мақсадга мувофиқдир.

Шу сабабли ҳам инсоният ижтимоий ривожланиш тарихи асосан уч босқичга, яъни қадимги дунё тарихи (ибтидоий даврдан то эрамизнинг III-IV асрларгача булган давр), урта асрлар тарихи (Эрамизнинг IV асрларидан XVII асригача булган давр), Янги тарих (XVII асрдан XX аср II ярмигача булган тарихий давр), энг Янги тарих (XX аср II ярми ва шу кунлар воқеа ва ҳодисаларини акс эттирувчи тарих). Шунини айтиш керакки, бу тарихий босқичларда энг узоқ даврни қадимги Дунё тарихи эгаллайди ва унинг илмий изланиш манбалари асосан археологик топилмалар ва қисман ёзма манбалар бўлиб, олимларнинг ва археологларнинг илмий изланишларининг мунтазам давом этиши бу давр

тарихига янги-янги маълумотлар, далиллар ҳада қилиши эвазига бу давр тарихи тўғрисидаги тасавурлар ўзгариб бориши мумкин. Шунингдек, илмий изланишлар ва топилаётган тарихий ашёлар, қўл ёзмалар таҳлили ўрта асрлари тарихи ҳамда ундан кейинги давр тарихи тўғрисидаги тушунчаларимизни янада бойитиши ва балки қисман ўзгартириши мумкин.

Муסיқа фанларини ўқитишнинг тарих фани билан боғланиш даражасини қуйидагича изоҳлаш мумкин.: Аввало тарих фанининг муסיқий фанлар билан умумий боғлиқлик жиҳатларига разм солиш лозим. Инсониятнинг ривожланиш тарихи ҳам мавжуд. Муסיқа маданияти эса, аввало шу халкнинг умумий маданияти таркибий қисмидир. Халклар маданияти эса унинг яшаш тарзи, турмуши ва кундалик ҳаётини акс эттиради. Халклар яшаш тарзи, турмуши ва кундалик ҳаёти маълум бир тарихий тараққиёт босқичларини босиб ўтган бўлиб, худди шундай босқичларни халклар маданияти, жумладан муסיқа маданияти ҳам босиб ўтган. Мана шу жиҳатдан ҳам тарих ва муסיқий фанлар бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир. Ўқувчиларга муסיқа фанини бошқа фанлар билан боғлаб олиб бориш муҳим аҳамиятга эга эканлигини дарс олиб боришда суҳбат, хикоя методларидан фойдаланиш дарс самарадорлигини оширишда муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Дарсда фанларни бир-бирига боғлиқ ҳолда болаларга тушунча беришдан кўзланган мақсад, аввало шу мавзунинг мазмунини ўқувчилар тушуниб етишини осонлаштириш, уларга берилаётган тушунчалар кўламини кенгайтириш, қолаверса муסיқа ўқитувчисининг ҳам билим доираси кенгайишидир. Бу билан ҳам ўқитувчининг ва ҳам ўқувчи ёшларнинг тарихимизни тўлақонли ўрганишига эришамиз. Биз юқорида муסיқа маданияти дарсининг таркибий қисми бўлган муסיқа тинглаш фаолият турида тарихий далиллардан қандай фойдаланиш йўлларини бир мавзу (“Феъруз I”) мисолида кўриб чиқдик. Ваҳоланки, бундай тарихий далиллардан ҳар бир мавзу моҳиятидан келиб чиққан ҳолда фойдаланиш дарс самарадорлигини ошириш учун хизмат қилади. Бунинг учун ўқитувчи изланувчан бўлса, тарих ва тарихий асарларни кўпроқ ўқиб борса кифоя.

Муסיқа маданияти дарсларининг муסיқа тинглаш фаолият туридан ташқари кўшиқ куйлаш турида ҳам тарих фани билан боғлиқлик мавжуд. Масалан: намунавий ўқув дастурида VII синф иккинчи ўқув чоррагида «она тилим ўзбек тилим» (Пўлат Мўмин шеъри Фарход Алимов муסיқаси) кўшиғи берилган.

Ушбу кўшиқни куйлашдан олдин кўшиқ мазмунини ўқувчиларга тушунтириш, ўзбек тилига бағишланган ушбу асар моҳияти, унинг давр тақазоси эканлиги, сабиқ тузум даврида ўз миллий тилимиз ниҳоятда чеклаб

қўйилганлиги, яъни ўз миллий тилимизда давлат аҳамиятига молик бўлган хужжатлар юритилмаганлиги, йиғилишлар ўтказилмаганлиги, идора ва ташкилотлар расмий тили рус тили бўлганлиги, рус тилини билмаганлар маданиятсиз саналганлиги ҳафтанинг бир куни фақат рус тилида сўзлашилганлиги, марказий шаҳарларда айрим оилалар ўз миллий тилида гаплашмай қўйганлиги, ҳатто давлат мадҳиямиз ҳам европача услубда, рус халқига сажда қилиш руҳида ёзилганлиги, диссертациялар, бадиий ва хужжатли фильмлар аввал рус тилида ёзилиб сўнг миллий тилимизга таржима қилганлиги тўғрисида рад қилиб бўлмайдиган далилларни ўқувчи ёшларга тушунтириш фақатгина 1989 йил октябрь ойида ўзбек тилига «Давлат тили» мақоми берилганлиги, бу эса тилимизни ҳақорат ботқоғидан чиқариш учун қўйилган муҳим кадам бўлганлиги, эндиликда барча давлат ишлари, йиғилишлар, атамалар миллий тилимизда юритилаётганлиги, президентимиз бу ишга бош бўлганлиги тўғрисидаги маълумотларни ўқувчиларга тушунтириш мусиқа дарсларида тарихий далиллардан фойдаланиш, яъни мусиқий фанларни тарих фани билан боғлиқ ҳолда ўқитишнинг яққол кўриниши бўлиб муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: «Маънавият», 2008. - 176 б.
2. Ярцева С.Е. Дидактическое моделирование самостоятельной работы студентов: Дисс. канд.пед.наук. - Т.: ТГПИ им.Низами, 1991.-С.221.
3. Юзликаев Ф.Р. Теоретические основн интенсификации начальной профессиональной адаптации молодых учителей.-Т.,1993.-С106.
4. Ғозиев Э. Олий мактаб психологияси. - Т.: «Ўқитувчи», 1997.-104 б.
6. Т.Е.Соломонова. Ўзбек мусиқаси тарихи. –Т.: “Ўқитувчи” нашриёти. 1981-йил.
7. И.Ражабий. Мақомлар масаласига доир. –Т.: “Бадиий адабиёт” нашриёти. 1963-йил.
8. Ж.Тўленов, З.Ғафуров. Фалсафа. –Т.: “Ўқитувчи” нашриёти 1997-йил.
9. Б.С.Абдуллаева. Фанлараро алоқадорлик турлари ҳақида. Узлуксиз таълим. –Т.: 2005-йил. №1-сон.